

Bizans Müzik Teorisyonu Manuel Bryennios

Manuel Bryennios: A Theorist of Byzantine Music

Erdinç YALINKILIÇ¹ Oya LEVENDOĞLU² Cenk GÜRAY³

¹Arş. Gör., Başkent Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, Ankara, Türkiye

²Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kayseri, Türkiye

³Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı, Müzik Bilimleri Bölümü, Müzik Teorileri Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

Sorumlu yazar /

Corresponding author : Erdinç YALINKILIÇ

E-posta / E-mail : erdincyalinkilic@gmail.com

ÖZ

Bu çalışmada, Bizans İmparatoru II. Andronikos Palaiologos'un (1282-1328) saltanatı altında 1300 yılı civarında faaliyet göstermiş Bizanslı müzik teorisyonu Manuel Bryennios'un (*Μανουήλ Βρυεννιοζ*/Manouēl Bryennios 1275-1340 civarı) az bilinen yaşamı ve tarihsel önemi incelenmiştir. Araştırmanın giriş bölümünde Orta Çağ Bizans müziğinin kısa tarihi ve geleneği izah edilmiştir. Ardından, Manuel Bryennios'un yaşamı hakkında bilinenler ikincil kaynaklardan yapılan çeviriler ile ortaya konulmuş ve kuramsal çalışmalarının Bizans müzik teorisyonundaki yeri ve tarihsel önemi açıklanmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında, öğrencileri arasında Bizans İmparatoru II. Andronikos Palaiologos'un mesazōnu (başyardımcısı) olan Theodōros Metokhitēs (*Θεοδωροζ Μετοχιτηζ*; 1270-1332) gibi aristokratlar da bulunmakta olan Manuel Bryennios'un İstanbul merkezli "teorik ekolün" bir temsilcisi olarak Bizans'ın son büyük müzik teorisyonlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Bryennios'un müzik teorisyon çalışmaları yalnız Orta Çağ Bizans'ında bilinmekle kalmayıp, Rönesans bilginlerince Antik Yunan müzik teorisyon hakkında bilgiler veren önemli kaynaklardan biri olarak ele alındığı da görülmektedir. Bizans döneminin bu değerli kuramcısının yaşamı ve müzik teorisyon çalışmaları üzerine yapılan bu araştırmayla, Türkiye'deki Bizans müziği ile ilgili araştırmalara olan ilginin artması ve coğrafyamızın müzik teorisyon tarihindeki şahsiyet ve eserlerin ele alınarak kültürlerarası çalışmaların zenginleşmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Manuel Bryennios, Bizans müziği, Antik Yunan müziği

ABSTRACT

This study examines the less known life and historical significance of Manuel Bryennios (*Μανουήλ Βρυεννιοζ*/Manouēl Bryennios; circa 1275–1340). He was a theorist of Byzantine music who was active circa 1300 under the reign of Byzantine Emperor Andronikos II Palaiologos (1282–1328). The Introduction of the paper provides a brief overview of the history and tradition of medieval Byzantine music. This section is followed by a discussion of Manuel Bryennios' life and the significance of his theoretical works in Byzantine music. According to the information obtained, his students included aristocrats such as Theodōros Metokhitēs (*Θεοδωροζ Μετοχιτηζ*; 1270–1332), who was the mesazōn (chief minister) of the Byzantine Emperor Andronikos II Palaiologos. As such, he is considered a representative of a *theoretical school* based in Constantinople and understood to be one of the last great music theorists. The music theory studies conducted by Bryennios are not only known in Medieval Byzantium but also considered important sources of information on ancient Greek music theory by Renaissance scholars. With this research on the life and music theory studies of this valuable theorist during the Byzantine period, this study aimed to increase the interest in research on Byzantine music in Turkey and to enrich intercultural studies by highlighting the figures and works in the music theory history of our geography.

Keywords: Manuel Bryennios, Byzantine music, Ancient Greek music

Başvuru/Submitted : 10.08.2023

Revizyon Talebi/
Revision Requested : 28.08.2023

Son Revizyon/
Last Revision Received : 11.09.2023

Kabul/Accepted : 12.09.2023

Online Yayın /
Published Online : 16.10.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

The manner of thinking and philosophy of the ancient Greek civilization was preserved similar to a museum in a dried up or dull style after the end of the Great Roman Empire in the west under the barbarian invasion until the collapse of the eastern part of the empire centered on Constantinople. Many sources state that Rome inherited the Greek heritage in general but did not lead to much progress in the field of philosophy. Another aspect that is worth examining is the current issue on music. The Byzantine music theory staunchly adhered to the ancient Greek style of conveying music theory, thereby exemplifying the dull preservation mentioned earlier. The reasons underlying the fact that music theory studies were less intense during the Byzantine period are the church and the worship-centered use of music. In this context, music theory itself in Byzantium aims to convey the sacred texts, and musical patterns that contain religious meanings were not considered warmly or, at least, did not need to be questioned theoretically. Nevertheless, very few theorists in the medieval Byzantine period preserved, reiterated, and maintained substantial knowledge of ancient Greek music theory. Manuel Bryennios (*Μανουήλ Βρυεννιοζ*/Manouēl Bryennios; circa 1275–1340) is one of the important theorists who brought the knowledge of Ancient Greece to the Renaissance by blending his music theory studies in Medieval Byzantium with the music practices of Byzantium. He was a Byzantine scholar, music theorist, and humanist under the reign of Emperor Andronikos II Palaiologos (1282–1328). This study examines the less known life and historical significance of Bryennios. First, the paper presents a brief overview of the history and tradition of medieval Byzantine music. The next section describes available data on Manuel Bryennios and elucidates the place and historical importance of his theoretical works in Byzantine music theory. According to the information obtained, Manuel Bryennios acted as a representative of the *theoretical school* based in Constantinople. His students included aristocrats, such as Theodōros Metokhitēs (*Θεοδωροζ Μετοχιτηζ*; 1270–1332), who was the *mesazōn* (chief minister) of the Byzantine Emperor Andronikos II Palaiologos. He is understood as one of the last great music theorists. In this period, which can be called the Renaissance of the Palaiologan Period, arithmetic and geometry along with related sciences, astronomy, and music theory formed the Quadrivium, which comprises the sciences taught at the highest level of education. However, a few scholars of the Palaiologan period did not confine themselves to the teachings of ancient authorities, engaged in compiling original commentaries on these authorities, and, in certain cases, even suggested a break with tradition. The music theory studies of Bryennios have survived up to the present day as a large number of manuscripts since the 14th century. Giovanni Francesco Burana translated these manuscripts into Latin in the 15th century on behalf of the Italian mathematician, philologist, and translator Giorgio Valla and the most important music theorist of the 16th century, Italian Franchino Gaffurio. Bryennios' work has earned a reputation in the medieval world for being the most outstanding and comprehensive source of ancient Greek music theory. This work, which is known as the *Harmonica*, maintains its unique and distinguished place among the Byzantine texts as one of the most important works that provide information about the ancient Greek music to Renaissance scholars today. In terms of the 14th-century Byzantine music theory, two schools are mentioned. The first, whose written sources date back to the 11th and 12th centuries, is the tradition of Hagiopolitēs, which has been the subject of many research until today. The second other is the theoretical school, which was developed in a Constantinople-based intellectual studies center represented by elites such as Geōrgios Pakhymerēs (*Γεωργιοζ Παχυμερηζ*, 1242–ca 1310) and Manuel Bryennios. Although this theoretical school, which was developed on the basis of the Quadrivium of Ancient Greece, is important for the Greek language, handbooks addressing church practice are only practical music guides. The parallel existence of these two teachings gives the impression that the two traditions are ultimately trying to complement each other. Bryennios' work is renowned for being a comprehensive compilation of classical Greek music theory. In Christian Eastern Rome, many of the ancient Greek teachings were problematic, because the name Hellen was associated with paganism. However, we find that Bryennios' music theory writing has been re-examined and has an important place in the humanism movement of the Italian Renaissance. The Greek Science of Harmonics (Harmonics) was preserved and eventually transferred to the Italian Renaissance by Byzantine scholars who not only copied ancient texts but also made editorial interventions, offered interpretations, and produced their syntheses. With this research on the life of Manuel Bryennios, the esteemed theorist of the Byzantine period, the study expects that interest in the research on Byzantine music in Turkey will increase. In this manner, the study aims to enrich intercultural studies by considering important figures and works in the history of music theory in our geography.

GİRİŞ¹

Bizans edebiyat sanatının temelde iki ana kaynaktan, Antik Greko-Romen âlemi ve Yahudi-Hristiyan geleneğinden doğduğu düşünülmektedir (Troelsgard, 2022, s. 27).² Benzer durum, “söz mûsikîsi” olan Bizans kilise müziği³ için de geçerlidir.⁴ Bizans müziğinin kuruluşu, Ortodoks kilisesinin kuruluşu ile bir bütündür.⁵ Bizans devleti ve kültürünün dayandığı üç temel fikir; Hellên kültürü, Hristiyanlık ve Roma devlet geleneğidir (Baskıcı, 2016, s. 11). Orta Çağ Bizans dinî sanat anlayışının ardındaki fikirler, Pythagoras⁶ ve Platon gibi Antik Yunan düşünürlerinin fikirleriyle sentezlenmiştir. Bu düşünürlerin fikirleri Doğu kökenli Hristiyan öğretileriyle birlikte yorumlanmıştır. Temel amaç, doğa ve Tanrı’ya sanat yoluyla erişmek, insanın doğayı ve iç dünyasını keşfetmesidir (Güray, 2017, s. 41).⁷

Phythagoras’ın kuadrivium ile ilişkili kuramına göre sayıları birbirlerine bağlayan, (aralarındaki) orantılardır (Burkhardt, 2019, s. 71). Bu orantılar ise “*Monas*”⁸, yani “Birliğin” nitel bir ifadesi olup sayıların nicel yönü onların maddî gelişimlerinden ibarettir.⁹ Aritmetik, geometri ve müzik; sayı, mekân ve zaman şeklinde üç varlık durumuna karşılık gelmektedir. Bunlar da kozmik bilimlerden, astronomi ile çevrelenmektedir (Burkhardt, 2019, s. 71).

Bizans’ın Müzik Teori Geleneği

Müzikoloji (*Alm. Musikwissenschaft, Fr. Musicologie, It. Musicologia, Ing. Musicology*), Antik Yunanca “*μουσική*” (*mousikē*) ve “*λογος*” (*logos*) kelimelerinden mürekkep ve geleneksel anlamıyla müziğin bilimsel olarak araştırılması ve incelenmesi anlamına gelir. Bizans müziğiyle ilgili her araştırma, tıpkı terimin kendisinde olduğu gibi, öncelikle Antik Yunan müziği ile ilgili bir araştırmayı da beraberinde getirmektedir (Sarton, 1942, s. 182). Bizans müzik teorisindeki en eski metinler de eski teorisinin bir devamıdır (Apostolopoulos, 2021, s. 826). Bu bağlamda, Antik Yunan’da müzikal aralık, tonların düzenlenmesi ve “*ethos*”¹⁰ kavramı gibi müziğin teorik, felsefi ve psikolojik alanlarına ilişkin ilk çalışmalar Pythagoras (M.Ö. 570–M.Ö. 495) zamanında başlar. Ardından, çoğu Sokrates-sonrası dönemde yaşamış başka filozoflar, Pythagorasçılar ve özellikle de Tarentum’lu Aristoksenos¹¹ tarafından oldukça “eleştirel biçimde” ele alınır.¹² Kuadrivium, Pythagoras’tan itibaren Yunan eğitiminin en eski kavramlarından biri olarak, kökleri birbiriyle ilişkili olan matematik, astronomi ve müzik (uyum) konularının “kardeş bilimler” olarak öğretilmesi gerektiğini savunan bir sistemdir. Platon da ünlü eseri Devlet’in (Πολιτεία) yedinci kitabında bu konudan bahseder (Kahn, 2001, s. 13). Burada ideal eğitimi üç sınıfta özetlemiştir: İlk, temel ve yüksek öğretim. İlkokulda öğrenciler jimnastik, müzik ve

¹ Bu çalışmada terim ve ifadelerin Latin harflerine aktarılmasında, Yunanca harfleri aralarındaki farkları da muhafaza edecek şekilde transliterasyon yöntemi kullanılmıştır. Hardy Hansen ve Gerald M. Quinn’in yazmış olduğu Kutlu Akalın tarafından Türkçe’ye uyarlanan *Eski Yunanca Dilbilgisi* (Hansen ve Gerald, 2022) kitabından uyarlanan transliterasyon cetveli referans alınmıştır. yalnızca Manuel Bryennios’un isminin yazımında literatürde sıklıkla tercih edilen kullanımın dışına çıkmamak adına istisna gösterilmiştir.

² Troelsgard’ın (2022: 27-28) vermiş olduğu şiirin müzik aletiyle söylenmesi hakkında Yahudi-Hristiyan geleneğinde özel bir yere sahip olan örnekte (Eski Ahit’te yer alan Davud’un Mezmurları) müzik terimleri ve klasik antikenin müzik aletleriyle birlikte Bizans edebiyatında da tekrar edildiği gösterilmiştir.

³ Bizans Müziği, şarkı ve ilahileri (*hymn, ύμνος, hümmos*) kapsayan, kilise ve saray seremonilerinde icra edilen Yunanca metinlerden oluşur (Gezek, 2006). Festivallerde, paratitirjik ve litürjik müzik olarak icra edilmekte olan Bizans müziğinin kiliseye özgü formları, günümüzde en çok bilinen formunu oluşturur. Bunun nedeni farklı Ortodoks geleneklerinin halen Bizans müziğinin mirasına dayandırılmasıdır. Bizans müziği İstanbul’un Fethi, Kostantiniyye’nin Fethi veya Konstantinoupolis’in Düşüşü (Yunanca: *Αλωσζ της κωνσταντινουπολης*) ile birlikte yok olmamış, ilahi geleneği 1453 yılından sonra Osmanlı İmparatorluğu’nda İstanbul Patrikhanesi’nde tüm Doğu Ortodoks Hristiyanlar’ın yönetime sorumluluğunu üzerine alarak sürdürülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu döneminde icra edilen müzik sıklıkla “post-Byzantine” (Bizans-sonrası) dönem olarak adlandırılmaktadır.

⁴ 6. yüzyıla kadar Tevrat ve İncil konuşma sesiyle okunmakta, sonrasında bu konuşmaya cemaatin aklında kalabilmesi için el yazılarına “*Prosodia*” (Προσοδια) denilen Yunanca gramerinden türeyen işaretler ilave edilmeye başlanmıştır. Bunlar Bizans notasının da erken zamanlarını oluşturur. Zamanla, sesin yükselmesi, alçalması, uzaması ve kısılması, kesilmesi gibi konuşmaya özgü nitelikleri açıklayacak yeni işaretler geliştirilmiştir. 8-12. yüzyıllar arasında kutsal kitabın kilisede okunmasına rehberlik edilmesi için tıpkı Kur’an’ın düzgün okunması için temin edilen “*secâvend*” adı verilen işaretlere benzeyen “*Eκφώνητικόν*” (Εκφωνητικόν) adı verilen işaretler bulunmaktadır (Arel, 1969, s. 196-197).

⁵ “Kilise” sözcüğü, Antik Yunan dilinde *εκκλησία* (*ekklēsia*) yani “başta Atina olmak üzere, bazı kent-devletlerindeki Halk Meclisi” anlamına gelir (Madrigal, 2017, s. 5-7), aynı zamanda “cemaat” (aynı dini inancı paylaşan insan topluluğu) anlamına sahiptir. Başlangıçta ibadet için cemaatten insanların evleri kullanılmıştır. Günümüz anlayışıyla inşa edilen ilk “kilise binaları” 4. yüzyılda İmparator Konstantin’in “Milano Fermanı” (lat. “*Edictum Mediolanense*”, mod.yun. “*Διαταγμα των Μεδιολανων*”) sonrasında yapılmaya başlanmıştır. Roma’daki sistematik baskıların sona ermesiyle birlikte Hristiyanlar bazilika ve mozaik yapılarını ibadethane olarak kullanmaya başlamış, zamanla cemaatin toplandığı yer, kilise yapılarıyla özdeş hale gelmiştir. Bu anlamda kilise için cemaatin toplandığı yer ve doğrudan cemaatin kendisinin anlaşıldığı gibi, kültürel bir grup ve yaşayış biçimi, ritüel yapısı kendisi de kastedilmektedir.

⁶ (Πυθαγορας ο Σαμιοζ, Samios/Sisam’lı Pythagoras) (c. 570 – c. 495 BC)

⁷ Bu da Doğu Hristiyan manastır kültürünün bir işlevidir. Aslında Hristiyanlık öncesi Hellên kültürünün Hellênistik dönemde doğu geleneğinden izler taşımaya başladığı, Roma devlet geleneğinin 3. yüzyılda maruz kaldığı doğuluşmanın Bizans’ta sürdüğü de düşünülmektedir (Baskıcı, 2016, s. 11).

⁸ Buradaki terim “*Η Μοναζ*”, birlik, unity, tekil olan, alone gibi anlamlara karşılık gelmektedir. “*Monad*” terimi kozmik felsefede ve kozmogonide en temel veya orijinal bir olana/maddeye atıfta bulunmak için kullanılır. Başlangıçta Pythagorasçılar tarafından tasarlandığı şekliyle, Yüce Varlık, kutsallık veya her şeyin bütünlüğüdür. Çeşitli şekillerde tek başına hareket eden tek bir kaynağa veya bölünmez bir kökene veya her ikisine birden atıfta bulunabilir. Söz konusu terim Bryennios’un müzik teorisi yazmasının pek çok pasajında geçmektedir. “*Η μοναζ εν εαυτη θδναμει ητοι συνεσπειραμενωζ τουζ αρμονικουζ απανταζ εχουσα λογουζ και τουτουζ προαγαγειν ειζ ενεργειαν βουγηθεισα ειζ πληθυζμον εζ αναγκηζ απενευσε απενευζε και μεχρι δεκαδοζ ωζ ειζ εσχατον ορον κατα συνθεσιν προδευσσαα τουζ.*” (, 1970, s. 330)

⁹ Kutsal bir mekândaki orantının, ses alanındaki karşılığı sesin nitel birliği ve uyumu olup bu iki alan arasındaki benzerlik ses ölçer (monochord) kullanılarak ispat edilmektedir.

¹⁰ Bu konudaki önemli bir kaynak için bkz. İsababayeva, A. (2013). “Antik Yunan müzik felsefesinde ethos kavramı”. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

¹¹ Aristoksenos’un (Αριστοζ ενοζ ο Ταραντινοζ) müzikoloji anlayışı hakkında detaylı bilgiler için bkz. Baysal, O. (2014). Aristoksenos’un Müzik Bilim Anlayışı. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (46), 62-83. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhbsd/issue/32939/365925>

¹² Antik Yunan’da içinde müziğin de yer aldığı matematiksel bilgiler yine Antik Yunan felsefesiyle bağlantılıdır. Bu anlamda Mısır ve Mezopotamya bilimleriyle Antik Yunan bilimi arasındaki yapısal farklılığın ve bunu mümkün kılan zihinsel yaklaşımın kaynağını Yunan felsefesinde aramak gerekecektir. Antik Yunan felsefesiyle Antik Yunan bilimi arasındaki ilişki, Antik Yunan’da felsefenin ortaya çıkışı hakkında detaylı ve zengin bilgiler için bkz. Arslan, A. (2020) İlkçağ Felsefe Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 11. baskı, Cilt 1. ss 21-61

harfleri (gramer) öğrenirler. Temel öğretimde ise öğrenciler aritmetik, geometri, astronomi ve müzik armonisini öğrenir; yüksek öğrenim ise felsefe dersinden oluşmaktadır. Platon'un gerçekten özgür bir vatandaş olmaya hazırlayacağına inandığı bu sınıflar, Orta Çağlardaki yedi liberal sanatın da ardındaki başlangıç fikirleri oluşturmaktadır (Abelson, 1906, s. 2).

Yunan geleneği daha sonraları İslam filozofları ve Hristiyan bilginleri tarafından da sürdürülmüştür. Aristidēs Kointilianos'un (*Ἀριστείδης Κοιντιλιανός*) 2. yüzyılda yazmış olduğu düşünülen *Müzik Üzerine* (*Ant. Yun. Περί Μουσικῆς*, *translit. Peri Mousikēs*; *Lat. De Musica*) adlı eserinde müzik bilimlerinin sistematik bir sınıflandırması yer almaktadır.¹³ Erken dönemde müzik tarihi araştırmaları oldukça nadirdir. Bu alandaki ilk katkılara örnek olarak, bir dönem Plutarhos'a atfedilen *Περί μουσικῆς* (*Peri Musikēs/Müzik Üzerine*) (1-2. yüzyıl) başlıklı kısa yazı pek çok tarihi referans sunmaktadır. 13. yüzyılda müzik tarihine ilişkin önemli katkılardan biri de yazarı bilinmeyen *Anonymous IV* yazmasıdır. Buna ek olarak Batı'da ve Doğu'da pek çok müzik teorisi yazmasında müzik tarihine ilişkin çeşitli bilgiler yer alır. Klasik Yunan ekolünü sürdüren Bizans geç dönem eserlerinden biri olan Manuel Bryennios'un (*Μανουὴλ Βρυεννιός*; 1275 – 1340)¹⁴ müzik teori yazmasında yine müzik tarihiyle ilgili yarı mitolojik-yarı gerçekçi bir müzik tarihi anlatısına rastlanır (Yalınkılıç, 2022)

Bizans müzik teorisinde antik kaynaklardan faydalanmaya dair sürdürülen geleneği Lukas Richter şöyle açıklamıştır:

“Bizanslıların antik müzik edebiyatı, çok çeşitli edebiyat türlerine kadar uzanır; bireysel notlar (scholia), klasik eserler üzerine sürekli yorumlar, didaktik şiir ve sanat mektubu, giriş metni ve özet (sinopsis), son olarak malzeme yığınlarının ansiklopedik derlemesi. Bu türden en kapsamlı eserler, farklı zamanların bilgilerinin istiflendiği geniş depolar gibidir. Kültürel bağlamın bilinci, nesilden nesle aktarılmış olanı onaylar. Kişinin kendi tarihsel konumu üzerine düşünmesi, Psellos gibi sınıftaki filozofların durumunda rapor edilir. Bir yazarın bir mirası kabul etmesi, kelimesi kelimesine alıntılanan alıntılar toplamaktan (katener tekniği), bir şablonun açıklamasını yorumlamaya ve Manuel Bryennios örneğinde olduğu gibi aktarılan fikirlerin nispeten bağımsız, incelikli işlenmesine kadar çok çeşitli aşamalardan geçebilir.” (Richter, 1998, s. 161)

Pythagorasçı gelenekte, üretilmiş teoriler matematik diliyle ispat edilmeye çalışılır. Bu anlamda ilk defa Pythagoras ile başladığı düşünülen müziğin incelenmesini kapsayan Armoni/Uyum-bilimi¹⁵ geleneği Bizans'ta da sürdürülmüştür. Kimi araştırmalara göre Bizans müzik teorisindeki Pythagorasçı anlatım biçimi 15. yüzyıldan sonra gerilemeye başlamıştır (Skoulios, 2012, s. 18).¹⁶ Bu teorik yaklaşımın yeniden sürdürülmesi ise Bizans-sonrası dönemde kilise müziğine büyük katkılar yapmış olan Maydos'lu (Eceabat) Khrisanthos'un¹⁷ teori çalışmasıyla hatırlanmıştır. Ancak, Antik Yunan döneminde doğayı ve evreni anlamaya yönelik pek çok düşünce ve özellikle uyum bilimine ait çalışmalara Bizans döneminde aynı yoğunlukta rastlanmamaktadır (Yalınkılıç, 2022).¹⁸

Bertrand Russell'ın da belirttiği gibi (Russell, 1987, s. 16), Batı'daki Büyük Roma İmparatorluğu Barbar istilâsı altında sona erdiğinde, Antik Yunan medeniyetine ait düşünce tarzı ve felsefe; imparatorluğun Kōnstantinoupolis merkezli doğu kısmının yıkılışına kadar kurumuş veya donuklaşmış bir tarzda, adeta bir müze gibi korunmuştur. Roma'nın genel olarak Yunan mirasını devraldığı ancak felsefe alanında bu mirasa büyük yenilikler katmadığı bilinir. Benzer bir durumun müzik açısından da ele alınması incelenmeye değerdir. Bu donuklaşmış, bir müze gibi korunmanın en belirgin örneği, Antik Yunan'daki müzik teorisi anlatım tarzının sürdürülmesidir.^{19 20} Bizans döneminde bu denli yoğun çalışmalara rastlanmayışının ardındaki sebep (Wellesz, 1962), kilise ve ibadet merkezli olarak kullanılan ve bu yönüyle inananlara kutsal metni iletmeyi amaçlayan ve ilahi bir anlam barındıran müzik kalıplarının kuram açısından sorgulanmasına sıcak bakılmamış veya buna gerek duyulmamış olmasında görülür (Güray, 2017, s. 42).²¹

¹³ Kointilianos'un yapmış olduğu bu sınıflamaya modern müzikolojinin kurucu ismi Guido Adler tarafından getirilen pek çok yeni içeriğe ek olarak ilave edilen en temel alanın, müzik tarihi olduğu dikkati çeker Kointilianos'un yapmış olduğu bu sınıflamaya modern müzikolojinin kurucu ismi Guido Adler tarafından getirilen pek çok yeni içeriğe ek olarak ilave edilen en temel alanın, müzik tarihi olduğu dikkati çeker (Yalınkılıç, 2022).

¹⁴ Manuel Bryennios'un doğum ve ölüm yıllarına ilişkin verilen tarihler kesinlik içermemekle birlikte buradaki tarihlendirme için Efthymios Nicolaidis'i (2011) referans almaktayız.

¹⁵ Monokorttaki tel oranlarının hesaplanması, aralıkların düzenlenmesi, ses sistemi, dörtlü ve beşliler ile oluşturulan cinsler, enstrüman-insan ve evren ilişkilerine ait müzik teorisi anlatısını içermektedir.

¹⁶ Anadolu coğrafyasında Bizans'ta gerilemeye başlayan bu geleneğin Osmanlı'daki tezahürü olarak, Osmanlı-Türk müziği teorisinde 17. yüzyılın en büyük teorisyenlerinden biri olarak kabul edilebilen Dimitri Kantemiroğlu'nun *Kitâbü'l-ilmü'l-Mûsiki alâ Vechi'l-Hurûfat* (Kantemiroğlu ve Tura, 2001) isimli müzik teori yazmasında da aralıkların kesin matematiksel değerlerinin tanımlanmasına ilişkin geleneğin ortadan kalkmaya başladığı izlenmektedir.

¹⁷ (*Χρυσανθός ο εκ Μαδύτων*; c. 1770 – 1846)

¹⁸ Deney ve gözlem ile teoriyi kontrol etmek sonraki dönemlerde bile yaygın bir yöntem olmamış ve hatta Orta Çağ skolastizmi göz önünde bulundurulduğunda, bu yöntem, bilimsel düşüncenin geleceği için “talihsiz bir örnek olmuştur” (Yıldırım, 2012, s. 25).

¹⁹ Söz konusu anlatım tarzının müzik pratiğindeki ve özellikle de kilise müziğinin teorik yapısındaki farklılığa rağmen özellikle belirli çağda eğitim amaçlı sürdürüldüğü gözlenmektedir.

²⁰ Bizans'daki muhafazakâr eğitim anlayışı içinde “Ahenk/Uyum/Armoni/Müzik eğitimi” müzik teorisi yönüyle sabit bir disiplin olarak yer almaktadır. Ancak Egon Wellesz gibi bazı önemli Bizantinistler, Bizans'daki bu teori eğitimini müzik pratiği açısından bağdaştırmamakta ve “konuyla tamamen alakasız” bulmaktadır (Wellesz, 1962, s. 62-63).

²¹ Bir başka ifadeyle, Antik Yunan'da yer alan eleştiri kültürünün yerine Roma'da dinsel dogma ve Doğu kökenli mistisizm temelli Hristiyanlık anlayışının yerleşmesinin egemen olduğu söylenebilir.

²² Tablonun hazırlanmasında (Apostolopoulos, 2021), (Apostolopoulos ve Skoulios, 2021) ve (Yalınkılıç ve Güray, 2022) dan istifade edildi.

Tablo 1. Bizans Dönemi Müzik Teorisi Kaynakları²²

Yıl	Yazarı	Müzik Teorisi Kaynağı
4-6. yy.	Anonim	Bellerman Anonimi
10. yy.	Dionysos	Başlangıç (Backheios'dan derleme)
11. yy.	Mikhael Psellos	Kuadrivium Üzerine Kısa Bir Eser; Ritim Bilimine Dair; Michael Doukas'a yazılan Üç Mektup
11. yy.	Anonim	Aralıklar Üzerine (Euclid'in Sectio Canonis'ine mukabil)
9-14. yy.?	-	Hagiopolitēs
14. yy.?	-	Papadikē protheories
14. yy.	İosēf Pakendytēs	Özlu Dersler Kitabı
14. yy.	İoannēs Pediasimos	Epistasiai
14. yy.	Nikephoros Grigoras, Keşiş Barlaam	Ptolemaios'un yazmalarını tamamlayıcı nitelikte metinler
14. yy.	Nikephoros Grigoras	Ahenk Kuralının Uyumlu Mükemmel Sistemi
14. yy.	Manuel Bryennios	Harmonika
15. yy.	Georgios Plethon	Ptolemaios'un Müziği, Excerpta Napolitana
15. yy.	Gabriel Hieromonahos	Kilise İlahisi Üzerine Risale (psaltike)
15. yy.	Manuēl Dukas Khrysafēs	Psaltike Sanatı Teorisi ve Modal Geçkiler Üzerine
15. yy.	Ioannes Laskares	Ēkhoi
15. yy.	Ioannes Plousiadenos	Athonite Kodeks
15. yy.	Gregorios Bounes Alyates	-
15. yy.	Şamlı Neodites	-
15. yy.	Anonim	Şamlı İoannēs Soru ve Cevapları
15. yy.	Anonim	Athenian Kodeks

Bizans'da Palaiologos²³ devrinde antik metinler onarıp çoğaltılmış, düzeltilmiş ve genişletilmiştir. Bu dönemde Maksimos Planoudēs (Μαζιμοζ Πλανουδηζ, 1260–1305), Manuel Bryennios, Theodōros Metokhitēs (θεοδωροζ Μετοχιτηζ; 1270–1332), Nikēforos Grēgoras (Νικηφοροζ Γρηγοροαζ, 1295–1360) gibi önde gelen bilim insanları tarafından örnek alınmıştır²⁴ (Tihon, 2021, s. 198).

Bizans müzik teorisi çalışmaları birkaç istisna haricinde büyük oranda Antik Yunan yazarlarının çeviri ve şerhlerine dayanmaktadır²⁵ ve bunların haricinde belirgin olarak Hagiopolitēs ve Papadikē eserleri ise dönemseller bilgiler sağlamaktadır (Conomos, 1981) (Güray, 2017). Bizans'ta müzik teorisinin, Pythagoras ve Aristoksenos²⁶ üzerinden metinsel ve eğitsel olarak ele alındığı ve sonrasında orijinal bazı katkıların da yapılarak meydana getirildiği düşünülmektedir. Bu çalışmalarda Roma'nın Doğu bölümünün, kendisini Antik Yunan'la ilişkilendirme gayretinin bir etken olduğu göz önünde tutulabilir. Antik Yunan müzik eserlerinden günümüze çok az sayıda fragman kaldığından (Winnington-Ingram, 1929) Bizans müzik teorisiyle²⁷ aralarındaki bağlantılar halen tartışılmaktadır (Benakis, 2018).²⁸ Bizans notasyonu 9-10. yüzyılda yazılan ilahiler göz önüne alındığında, en önemli bilgi kaynaklarından biri olan müzik teorisi yazmalarının 14-15. yüzyıl gibi oldukça geç sayılabilecek bir dönemde yazılmaya başlandığı sonucu ortaya çıkmaktadır.²⁹ Tüm bunlara ek olarak, antik dünyanın müzik teorisinin Bizans'ta hayatta kalması ve kuadriviumun³⁰ üst düzey çalışmaları bağlamında öğretilmesi, salt müzikolojik araştırmadan çok aynı zamanda filolojik araştırmayı da ilgilendiren bir konudur (Μακρηζ, 2007, s. 277).

²³ VIII. Mikhael Palaiologos 1259-1282 arasında İmparatorluğu yönetmiştir. 1453'te Osmanlı Devleti tarafından İstanbul'un Fethi'ne kadar, hüküm sürdüren Palaiologos Hanedanı'nın kurucusu olmuştur. 1261'de Kōnstantinoupolis şehrini Dördüncü Haçlı Seferi sonucu kurulan Latin İmparatorluğu'nun elinden almış ve İznik İmparatorluğu'nu değiştirerek Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmuştur (Norwich, 1991).

²⁴ 14. yüzyıl başlarında Geōrgios Pakhymerēs tarafından yazılan bir kuadriviumun astronomi bölümünde gökküresi, yıldızların doğuşu ve batışı üzerine verilen genel bilgilerin yanında, 60'lı sayı sistemi hesapları üzerine zengin açıklamalara yer verilmiştir (Tihon, 2021, s. 198).

²⁵ Pakhymerēs'in *Kuadrivium* ve Bryennios'un *Harmonika* adlı eserleri de bunlara bir örnek teşkil eder.

²⁶ (Αριστοζ ενοζ ο Ταραντινοζ, Tarantinos/Tarentum'lu Aristoksenos) (c.375 – 335?)

²⁷ Yunan modları ve "oktōēkhos" (ο Οκτωηχοζ) sistemi.

²⁸ Bizans'ta Antik Yunan müziği teolojik bir anlamda Hristiyan litürjik müziğiyle çevrelenmiş ve bunun içinde erimiştir. Benakis'e göre (2018) 6. yüzyılda Ioustinianos devrinde, Hristiyan bestekâr Romanōs'un önderliğinde Bizans kilise müziği kendi başına bir sanat formu haline geldiğinde, Antik Yunan müziği hâlihazırda zaten ölmüş ve artık icra edilmeyen bir müzik türüdür. Olympiodōros açıkça iddia etmektedir ki – Antik bilimlerdeki tanıklıklar aracılığıyla aritmetik, geometri ve astronomi gibi bilimlerdeki şahitlikler hâlen sürmekteyse de antik müzik için oldukça az miktarda değerli bilgi bulunmaktaydı. Antik Yunan müzik teorisi Bizans müziği pratiklerine entegre edilmeye başlanmış, Bizans yüksek öğreniminde yer alan matematiksel bilimler "*kuadrivium*" veya "*tetraktys*" alanıyla sınırlandırılmamış ve kilise müziği alanında da bu metinlerden faydalanılmıştır (Benakis, 2018, s. 99). Kalan fragmanlar arasında Antik Yunan müziği ve günümüz arasında belki de tek köprü Orta Çağ Ortodoks kilisesinin müziğinin kendisidir (Beaton, 1980, s. 3).

²⁹ Hagiopolitēs örneği haricinde eldeki tüm teori kaynakları oldukça geç bir döneme ait olduğu görülmektedir.

³⁰ Aritmetik, geometri, müzik ve astronomi gibi diğer dersleriyle birlikte.

Bryennios'un Hayatı Hakkında Bilinenler ve Bizans'taki Entellektüel Ortam

Manuel Bryennios (Μανουήλ Βρυεννιοζ, Manouēl Bryennios 1260-1320 civarı), İmparator II. Andronikos Palaiologos'un saltanatı³¹ altında çalışmalarıyla 1300 yılı civarında dikkat çeken Bizanslı bir bilgin ve hümanisttir. Kōnstantinoupolis'de matematikçi, ilahiyatçı, ansiklopedist ve çevirmen olarak faaliyet gösteren Bizans'lı bilgin Maksimos Planudēs'in (1260-1305) arkadaşıdır. Bizans'ın kültür Rönesansı'nın ana aktörlerinden biri olan Bryennios'un İranlı bir bilginden kuadrivium bilimlerini öğrendiği söylenmektedir. Bryennios'un öğrencisi ve Bizans İmparatoru II. Andronikos Palaiologos'un mesazonu³² olan Theodōros Metokhitēs'in (Θεοδωροζ Μετοχίτηζ; 1270-1332) Şiirler kitabından edinilen bilgiler Bryennios hakkında bize şu bilgileri vermektedir:

Bu şehirde, uzun yıllar astronomi ve diğer matematik bilimleriyle uğraştığı bilinen Bryennios adında bir adam vardı. Ben dahil herkes, boş yere uğraştığını, yanlış bir yola girdiğini ve başkalarını da sapırdığını ileri sürerek onunla alay ederdik -ki bu kolayca ispatlandı; daha da kötüsü, diğer insanların onun yanlış olduğunu fark etmeyeceğini düşünmesiydi. Ama hem ben hem de arkadaşlarımla doğru olayları doğru değerlendirmedik. O adam samimiydi ve konusunu çok iyi biliyordu, ama aslında bilmiyormuş ve aptalmış izlenimi veriyordu. İtiraf ettiği gibi, ilmin esaslarını uzak bir diyardan, İran'dan gelen bir adamdan öğrenmişti, çünkü hocasız öğrenmek mümkün değildir. Bunun aksini iddia eden her kim ise yalancıdır. (Metochites ve Polemis, 2017, s. 69-71)

Metokhitēs'in *Stoikheiosis Astronomikē* (Astronomiye Giriş) adlı astronomi üzerine yazdığı kitap geç dönem Bizans'ında bu alanda oldukça zengin bir kaynaktır. Metokhitēs 1313 tarihinde 43 yaşındayken Manuel Bryennios'un öğrencisi olmuş ve bu eserini de Bryennios ile çalışmaları neticesinde kaleme almıştır (Metochites, Paschos ve Simelidis, 2017, s. 1-2). Metokhitēs, öğretmeni Bryennios'un kendisinin özel öğretmeni oluşu ve bildiklerini ona aktarmasıyla ilgili olarak aynı metinde şunları söyler:

Gerçekten de hepimiz bildiği gibi, İran'da bu bilimin incelenmesi yoğun biçimde sürdürülür. Bryennios, bilimin ilkelerini Perslerden aldıktan sonra, onu incelemek için çok çalıştı ve diğer insanlar onun insanları yoldan çıkaracağına inandıkları için fark etmeseler de o amacına ulaşmayı başardı. İnsanların diğer belirli konularda bir yeteneğe sahip olması gibi, o da bu özel bilim için büyük bir doğal yetenekle donatılmıştı. Her halükârda, bütün ilimleri veya en azından çoğunu öğrenebilen insan sayısı çok azdır. Ancak bilge imparatorumuz, onunla yaptığı tek bir görüşmeden onun bilgeliğini kolayca fark ederek takdir etti ve hemen yeni keşfettiği bu yeni bilimi öğrenmemi istedi, çünkü tüm iyi şeyleri edinmemi isterdi. İhtiyatlı bir insanın, büyük bir mal ve servet edinmiş olsa bile, büyük zahmetlere katlanarak, malına yeni bir şey katmaktan kaçınmadığına ve eski ihtişamına yeni bir izzet katmaktan çekinmediğine; bütün insanlar daha fazlasını isterler ve nefes aldıkları ve ruhları bedenlerinde kaldığı sürece arzuları bitmez ve ilminiz ve konuşmanızla en meşhur şahıs olsanız bile, benim tarafımdan her bakımdan şereflendirilseniz bile, "zaten bildiklerinize" ek olarak, ihtişamı her çağda yaygın olan o güzel bilimi öğrenmeyi reddetmeyin; onun insan hayatından kaybolma tehlikesi yoktur. Ama öğrenerek ona güç vereceksin. Öğrenme ve zafer söz konusu olduğunda, kendinizden çok daha aşağı seviyede olan tanınmamış bir adamın öğrencisi olmak zorunda kalsanız da umurunuzda olmasın; bununla ilgilenmek akıllıca olmaz. Tek derdin bu konuda bile büyük olmak ve diğer insanlar arasında prestij sahibi olmak olmalı... Böyle konuştu ve o bilime karşı büyük bir sevgi bir anda içimi kemirdi. Bryennios'u evime aldım ve birkaç gün içinde tüm konuyu ele alıp çalışmamı tamamlamayı başardım. Bunun açık kanıtları, yalnızca önceki teorileri açıklamakla kalmayıp, aynı zamanda "önceden açıklanan" materyalin her özel durumda güvenli bir şekilde daha iyi ele alınmasına ilişkin kendi görüşlerimi de ifade eden yazdığım yazılardır. Astronomi üzerine yeni yazılar yazdım ve çıkardım, böylece "o bilimin bir öğrencisi" güneşin, ayın ve diğer tüm yıldızlar ile ilgili yanlış bir tahminde bulunmaktan ve doğruluğu ve güvenli sonuçları nedeniyle tüm insanlar arasında görkemi büyük olan bu şanlı bilimle birlikte alay konusu olmaktan korkmadan, her özel durumda gerekli olanı öncekinden daha iyi anlayabilir. İmparatora ve diğer tüm insanlara astronominin gerçek ve kusursuz bir bilim olduğuna dair bir kanıt sunan ilk kişi bendim, çünkü güneş ve ay tutulmalarını önceden tahmin etmiştim ve tahminlerimin hiçbiri yanlış çıkmadı. Böylece, uzun yıllardır Roma halkının gözünden kaybolmuş olan "bir bilimi" yeniden canlandırarak ve kuşkulu göründükleri için yanlış olarak kabul edilen şeylerin aslında doğru olduğunu açıkça göstererek büyük bir şan elde ettim; bu durumda da talih imparatorumuza güldü ve ben çok daha fazla şan kazandım. (Metochites ve Polemis, 2017)

Döneminde meşhur matematikçi ve astronom Manuel Bryennios hakkındaki bu bilgiler, ondan ders almış olan İmparatorluk sarayında kâtip olarak görev yapan Mikhaēl Gabras'ın (Μιχαήλ Γαβραζ 1290-1350?) mektuplarından edinilen bilgilerle (Gabras ve Fatouros, 1973, s. 322) paralellik göstermektedir.³³ Fakat Jonker'in de (1970, s. 32) ifade ettiği gibi, Bryennios'un hayatıyla ilgili çok az ayrıntıya sahibiz. Bryennios'un belki de daha sonra Trabzon'da Geōrgios Khrysokokkes'e³⁴ öğretmenlik eden din adamı olan Manouēl ile özdeşleştirilebileceğini de öne sürmüştür.³⁵ Buna göre Khrysokokkes, astronomiyi Manouēl adlı Trabzonlu bir rahipten nasıl öğrendiğini ve Manouēl'in, Khio-

³¹ 1282'den 1328'e.

³² Başbakan ya da baş yardımcı.

³³ Bununla birlikte Ioannes Polemis (2017, s. 69-70) şu notu düşmektedir: "Bryennios'un Doğu dünyasıyla olan bağlantıları için Jonker (1970, s. 32, 82) ve daha yeni çalışmalardan (Byden, 2003, s. 241-261) faydalanılabilir. İkinci verilen kaynak Bryennios'un öğretmeniyle ilgili olarak Şiir'imizin (Metokhitēs'in) sunduğu kanıtları incelerken, 'tüm bu bilgileri ciddiye almanın kesinlikle gerekli olmadığını' yazıyor. Astronomi üzerine kitap toplamak amacıyla İran'a seyahat eden Geōrgios Khioniadēs, Manuel Bryennios ve Geōrgios Pachymerēs'in eserlerinde tanık olunan matematiksel çalışmaların yeniden canlanmasına da katkıda bulunmuştur. Metokhitēs'in bu özel pasaja aklında Khioniadēs olması mümkündür (Ševčenko, 1975)."

³⁴ Trabzon Akademisi'nde Farsça matematik eğitimi alan Geōrgios Khrysokokkes, İran'dan getirilen kitaplara dayanarak, Khioniadēs'in yaptığı çeviriden yararlanarak "Perslerin Astronomik Sistemi" adlı bir risale yazmıştır. Bu, Müslüman bilginlerin geç Bizans bilimi üzerindeki etkilerini göstermektedir (Gökdoğan ve Demir, 2016, s. 5).

³⁵ Böyle bir tanımlama, Konstantinopolis'ten sonraki kariyerini açıklamak için uzun bir yol kat etmiş olmasını gerektirse dahi, kesin kanıtlar yönünden oldukça zayıf bir varsayımdır.

niadēs³⁶ tarafından yapılmış Fars astronomi incelemelerinin çevirilerine sahip olduğunu anlatır. Bu dönemde faaliyet gösteren bilinen tek karakter, öğretisi 1320-40 civarında yer alabilen Khrysokokkes'in ustası rahip Manouēl (Tihon ve Duhoux-Tihon, 1987, s. 477) olsa dahi Bryennios'un kimliğiyle ilgili iddiaların tamamına şüpheyle bakan araştırmacılar da mevcuttur.³⁷ Bryennios ile ilgili elimizdeki ilk kanıt, Maksimos Planoudēs'in Bryennios'a yaklaşık 1292-93'te gönderdiği mektuptur. İçinde, "eski arkadaşı" Bryennios'tan kendi Diofantos³⁸ kopyasını istemektedir ve böylece kendi elindeki kopyasıyla ondakini harmanlayabilecektir (Constantinides, 1982) (Chrysochoou, 2014, s. 120). Bu vesileyle Planoudēs, astronomik bilgisi, çalışmaları ve yedi gezegen üzerindeki gözlemleri için Bryennios'u yüceltme fırsatı bulmuş ve Bryennios'un çalışmalarını reddeden ve kınayanları da cehaletle suçlamıştır. Ne yazık ki bu mektup ne kadar süredir arkadaş oldukları, Bryennios'un Kōnstantinoupolis'te doğup doğmadığı ve burada bir eğitim alıp almadığı hakkında daha fazla ayrıntı vermemektedir. Bryennios'un kariyeriyle ilgili olarak kesin olan, Kōnstantinoupolis'de 1290'larda aktif bir astronom olduğu ve gözleme dayalı bir metodunun olduğudur (Constantinides, 1982, s. 96).

Bizans İmparatorluğu'nun Palaiologoi yönetimindeki zor siyasi konumuna ve Bizans Devleti'nin karşı karşıya kaldığı muazzam mali sorunlara rağmen, entelektüel yaşamın etkileyici boyutlara ulaştığı ve her alanda önemli bir üretkenlik gösterdiği bir dönemi vardır. Hatta araştırmacılar bu döneme Bizans sanatındaki gelişmelerden dolayı *Palaiologan Renaissance* (1261-1453) adını vermektedir (De Faveri, 2023). Bu dönem, 15. yüzyılda Bizans'ın çöküşünden sonra İtalya'ya doğru serpilmiştir. Bununla birlikte, entelektüel üretim tüm Palaiologos döneminde değil, esas olarak 13. yüzyılın sonlarından 14. yüzyılın ortalarına kadar giderek gelişmiş, daha sonra ise bir düşüş yaşamıştır. Bu, Bizans ekonomisinin gerilemesinin bir yan ürünü olarak açıklanır, ancak aynı zamanda kararsız tartışmalardan ve kilise içindeki laiklik karşıtı, manastır çevrelerinin yaygınlığından sonra daha az elverişli bir entelektüel iklimle ilişkilendirilmesi daha olası görülmektedir (Δημητρηζ, 2008). Bizans rönesansında yapılan çalışmalara dair bilgileri şöyle özetlenebilir:

Aritmetik ve geometri, bunların ilintili bilimleri olan astronomi ve müzik teorisi ile birlikte, eğitimin en üst kademesinde öğretilen bilimler kuadriviumu oluşturuyordu. Bununla birlikte, Palaiologos döneminin bazı bilginleri kendilerini antik otoritelerin öğretileriyle sınırlamadılar, bu otoriteler hakkında orijinal yorumlar derlemekle uğraştılar ve bazı durumlarda gelenekten bir kopuş önerecek kadar ileri de gittiler. Örneğin, Maksimos Planoudēs Arap rakamlarının aritmetikte uyarlanmasını önerirken, Nikēforos Grēgoras Jülyen takviminin Batı'daki uyarlamasından iki yüzyıl önce düzeltilmesini önerdi. Gökbilimci Khioniades (13. yüzyılın sonu), Orta çağ İslam'ında astronominin nasıl ilerlediğini fark etti ve sonunda çalışmalarına dahil ettiği Arap-Fars geleneğini incelemek için İran'a kadar gitti. Geōrgios Pakhymerēs (Γεωργιος Παχυμερηζ), Nikolaos Rabdas (Νικολαος Ραβδαζ) ve Manouēl Moskhopoulos (Μανουηλ Μοσχουπολοζ) gibi bilginler matematikle uğraşırken, Metokhitēs kendini bütünüyle astronomi çalışmalarına adanmıştı. Öğrencisi Nikēforos Grēgoras, astronominin uzun bir ihmal döneminden sonra yeniden canlanmasını aslında Metokhites'e bağlamıştır. (Δημητρηζ, 2008, s. 1-2)

Metokhitēs 1280'lerde, Anadolu'da matematik öğrenimine başlamıştır. Nikomakhos'un aritmetiği, Eukleidēs'in harmonikleri ve geometrisi ile Pergeli Apollōnios, Serenos ve Theodosios'un aynı konudaki eserlerini incelediği bilinmektedir. Ancak, Manuel Bryennios ile özel çalışmaları sayesinde matematik ve özellikle astronomi alanında daha derin bir bilgi edindiği yıllar daha sonra gelir (Constantinides, 1982, s. 156). Bir başka seçkin gökbilimci 14. yüzyıl ortalarında yaşamış olan Theodōros Melitēniōtēs'tir (Θεοδωροζ Μελιτηνιωτηζ; 1320-1393). Fizik, optik ve diğer doğa bilimleri üzerine incelemeler de bulunmuştur. Bizans araştırmacılarının bilimler üzerindeki çalışmalarının kalitesi ve özgünlüğünün, bu alanda önemli bir ilerlemenin temellerini atmış olabileceği meşru bir varsayımdır. Ancak faaliyetlerinin bu yönü, filolojik faaliyetlerinin aksine, Batı'da uzun süre ilgi görmemiş ve imparatorluğun çöküşüyle birlikte hiçbir zaman devam edememiştir.

Bu entelektüel hareketi, Bizans'ta hiçbir zaman çiçek açmamış bir Rönesans'ın ilk aşaması olarak düşünmek doğru değilse bile, geç Bizans Kōnstantinoupolis'indeki bilim adamlarının yalnızca eğitimlerinin kapsamı ve eksiksizliği ile değil, aynı zamanda diğer medeniyetlerden eğitim alma ve yeni yönler keşfetme konusundaki ilgileri açıkça gözlemlenmektedir. 14. yüzyılın ortalarından itibaren başta imparator ve aristokrasi olmak üzere, geleneksel mali destek araçlarının çöküşü, bu kısa ama şaşırtıcı ilerlemenin de sönmesine neden oldu. Akademisyenlerin söz konusu çalışmalarının en azından bir yönüyle -Antik edebiyatla meşgul olma açısından- Rönesans'ın daha geniş ve karmaşık fenomenine katkıda bulunduğu ve bunları Batı'ya aktararak, insanlığın ortak mirasına katkıda bulunduğu söylenebilmektedir. (Δημητρηζ, 2008, s. 4)

Bizans aleminde kuadriviumun önemli bir kolu olan müzik teorisi alanındaki en bilinen yazar ise Manuel Bryennios'tur. Bryennios'tan günümüze kalan tek eseri *Harmonika*'nın 1300 yılı civarında yazıldığı düşünülmektedir. Üç fasıldan oluşan eser, Bizans'daki müzik pratiğinden çok, bir bilim olarak görülen ve Bizans dünyası entelektüel

³⁶ Grēgorios Khioniades (Γρηγοριος Χιονιαδηζ; 1240-1320), Bizans'lı astronomdur. İran'a gitmiş, dönüşünde Bizans'a tanıttığı matematik ve astronomi öğrenmiş ve Trabzon İmparatorluğu'nda bir astronomi akademisi kurmuştur.

³⁷ "Le seul personnage dont l'activité se situerait durant cette période est le prêtre Manuel, le maître de Chrysococcès, dont l'enseignement pourrait se situer aussi bien vers 1340 que vers 1320 ss. On ne possède sur celui-ci que très peu d'informations et le personnage reste énigmatique. On a tenté, sans grande conviction, de l'identifier avec Manuel Bryennios, auteur d'un volumineux traité à l'Harmonique et maître d'astronomie de Théodore Métochite. Mais cette identification reste douteuse. Outre le récit de Chrysococcès, on trouve mention d'un certain dans une note reproduite dans un certain nom mais il n'est pas certain qu'il s'agisse du même de la note ne nous paraît pas évidente." (Tihon ve Duhoux-Tihon, 1987, s. 477-478)

³⁸ İskenderiyeli Diofantos, (c.200/214 AD – c.284/298 AD) cebir denklemleri ve sayılar teorisi üzerine çalışmış Yunan matematikçi. Burada bahsi geçen eserin 13 cilt olduğu tahmin edilen *Αριθμητικα* (*Arithmētika*) olduğunu varsayıyoruz.

yaşamında yeri olan kuadrivium ilmi kapsamında öncelikle Antik Yunan müzik teorisini temel almaktadır. Kuadrivium geleneğini takip eden Bizans'taki müzik teori çalışmalarının büyük bölümünde olduğu gibi (Μακρῆζ, 2007, s. 277), genellikle eski kaynaklarını kopyalayan, günümüze kadar gelen müzik teorisi çalışmalarından biri olarak Bryennios'un "Harmonika" eseri ilk bakışta kendi zamanının müzik pratiğiyle büyük ölçüde ilgilenmiyor gibi görünmektedir. Theodore Baker'ın *Baker's Biographical Dictionary of Musicians* (1919, s. 124) isimli ansiklopedik eserinde Manuel Bryennios'un son Bizans müzik teorisini olduğu ve eseri *Harmonika*'nın orijinal bir müzik teorisi eseri olmadığı ancak kendisinden önceki büyük Antik teorisyenlerin bir derlemesi ve özeti olduğuna ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Aynı zamanda, Rusdolf Westphal (1867) *Griechische Rhythmik und Harmonik* adlı eserinde Manuel Bryennios'un öğretilerine yapmış olduğu referansla "eski oktav türlerinin ve çift oktav sisteminin en gelişmiş biçimini" ele almıştır. Bryennios'un sistemini ele alan bir diğer çalışma ise Heinrich Reimann'ın (1889) *Zur Geschichte und Theorie der Byzantinischen Musik* adlı uzun makalesidir.

Bryennios'un da kendi eserinde pek çok klasik yazardan isim vererek veya vermeyerek alıntı yaptığı görülmektedir. Bunların bir kısmını bu yazarların adlarını da vererek oldukça uzun alıntılarla yapar. Bunlardan bazıları; Pindaros, Aiskhylos, Euripidēs gibi, müzik teorisyenlerinden ise Aristoksenos, Aristeidēs Kointilianos, Ptolemaios'tur. Bunun yanı sıra, Bakkhius, Kointilianos, Eukleidēs, Pakhymeres gibi orijinal yazarlardan adı verilmeksizin yapılan pek çok alıntı içermektedir (Reimann, 1889). Bryennios'un eseri temel olarak; Aristeidēs Kointilianus, Gerasa'lı Nikomakhos, Klaudios Ptolemios, Aristoksenos, Kleoneidēs, Smyrnē'li Theōn, Eukleidēs gibi eski müzik-teorik yazılarından büyük ölçüde yararlanır ve onlardan alıntılar getirir, ama aynı zamanda Neo-Platoncu yazıların müzikal numerolojisini hesaba katar. Bryennios'un eserini kaleme alırken Bizans döneminde bu eski ilmin unutulmasına mâni olmak istediği düşünülür (, 1970). Aynı zamanda kendisinden daha önce yaşamış olan Geōrgios Pakhymerēs (ö. 1310) gibi yazarların eserlerinden daha bağımsız olarak kaleme alınmıştır. Kitabın ilk faslı Aristoksenos öğretilerini kapsar. İkinci fasıl Neo-Pythagorasçı teorileri anlatır ve Pakhymerēs'in yaptığı şekilde tetrakortların bölünümü ile sonlandırılır. Üçüncü fasıl, Pythagorasçı ve Aristoksenosçu ekollerin öğretilerini birleştirir ve bir melodik yapı teorisiyle sonlandırılır. Eserin bütünü ise Pakhymerēs'in eserinde olduğu gibi, müzikoloji ve matematik yöntemlerinin karşılaştırılması üzerine Aristoksenos'un *Uyum*'undan bir alıntıyla bitmektedir. Bir bölümde Bizans kilise müziğinin modlarını (ēkhoi) ve bunları Antik Yunan'daki dizilerle olan karşılaştırmasından da söz edilmektedir. Bryennios'un astronomi ve matematik ilimlerine ilişkin görüşleri, arkadaşı Maksimos Plaunidēs'e yazdığı mektuplar vasıtasıyla korunmuştur (Richter, 2001). Bryennios'un müzik teorisi, Bizans müzik biliminin hayatta kalan en kapsamlı kodlaması olarak, Erken Palaiologos döneminde matematiğe artan ilgiyle bağlantılı olarak antik müzik teorisinin yeniden keşfedilmesine ciddi anlamda katkıda bulunmuştur.

Bizans Müzik Teorisinde İki Ekol ve Bryennios'un Konumu

Kōnstantinoupolis'te 14. yüzyıl Bizans müziği teorisi söz konusu olduğunda araştırmacılar³⁹ iki ayrı ekolden bahsederler (Erevnidis, 2001, s. 57). Yazılı kaynakları 11. ve 12. yüzyıllara dayanan bu ekollerden ilki günümüze değin pek çok araştırmaya konu olmuş olan Hagiopolitēs⁴⁰ geleneğidir. "Teorik ekol" olarak adlandırılan diğer ekol ise Geōrgios Pakhymerēs (Γεωργιός Παχυμερηζ, 1242 – yaklaşık 1310) ve Manuel Bryennios (Μανουήλ Βρυεννιοζ, 1275 – 1340) gibi elitlerin temsil ettiği Kōnstantinoupolis merkezli entellektüel çalışmalar temelinde gelişmiştir. Söz konusu Teorik ekolün 10. yüzyılda İmparator Kōnstantinos Porfyrogennētos'un Dionysios isimli bir entelektüel antik teorisyenleri sınıflandıran bir ansiklopedi yazması için görevlendirdiği zaman ortaya çıktığı düşünülmektedir (Erevnidis, 2001, s. 57). Dionysos'u takiben 11. yüzyılda Pseudo-Psellos *Müzik Üzerine* isimli bir eser kazandırmış; 14. yüzyıla kadar yüksek düzeyde eğitilmiş entellektüellerden Nikēforos Grēgoras ve Ioannēs Pediasimos gibi isimler tarafından müzik üzerine teorik eserler yazılmıştır.

Antik Yunan'ın kuadrivium temelinde gelişmiş "Klasik"⁴¹ müzik teorisi Yunanca dili açısından önemliyen, kilise pratiğini ele alan el kitapları yalnızca pratik bir müzik rehberi özelliği taşımaktadır. Bizantinist Christian Hannick (1978, s. 196) bu ikileme dair öne sürmüş olduğu teorisinde; bu iki dünyanın paralel varlığı, iki geleneğin nihayetinde birbirini tamamlamaya çalıştığı şüphesini uyandırmaktadır. Kilise müzisyenlerinin teorik eğitimi klasik müzik teorisi kapsamındayken, uygulamalı eğitimin "sözlü ilahi eğitimi" kapsamında olabileceği; dolayısıyla Bizans'taki eğitim sisteminin teori ve uygulama yönünden birbirlerini desteklediği görüşündedir. Makris (2007, s. 278) gibi araştırmacıların

³⁹ Burada doğru bir biçimde aslında "yerel" araştırmacılardan bahsedilmektedir.

⁴⁰ Bibliothèque nationale de France'da muhafaza edilen (ms. 360) yazması Jørgen Raasted (The Hagiopolites: A Byzantine Treatise on Musical Theory, 1983) tarafından düzenlenmiş ve 14. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

⁴¹ "Klasik" terimi "Antik Roma'da "en çok vergi veren, sınıfının en seçkini, örnek teşkil eden" anlamlarına gelmektedir. Söz konusu terim müzik tarihinde 18. yüzyılın ikinci yarısına ait olan Avrupa müziğini karakterize etmek için kullanılmaktadır. Ancak en genel anlamıyla "Klasik" denildiğinde bir model ya da standart bir düzen kastedilir (Yalınkılıç ve Keser Varol, 2023, s. 60).

dile getirdiği bu varsayım; 19. yüzyılın başlarında söz konusu iki gelenek arasında bağlantı kurmaya çalışılarak yeni kilise müziği teorisini şekillendiren Maydos'lu Khristantos tarafından yapılan çalışmalar da göz önüne alındığında akla yatkın gelmektedir.

Bizans müziğinde, Psaltik zikir kılavuzlarında sözü edilmeyen bu Antik Yunan müzik düşüncesi tarafından geliştirilmiş kavramlar (yani aralıklar, cinsler ve sekiz mod) ile Bizans kilise müziğinde yer alan pratiklerin bazı kesişim noktalarının araştırılması uzmanların konuyu anlama ve açıklama çabalarında yola çıktıkları önemli bir referans vazifesi görmüştür. Eski modların ve kilise ekhoslarının basit kavramsal eşleşmesinin ötesinde, gerçekten de bazı önemli kanıtlar sağlayabilecek olan, bu konudaki en önemli ve tek Bizans metni ise Manuel Bryennios'un *Harmonika*'sıdır. Aynı zamanda Klasik Yunan Müzik Teorisi'ni anlatan en seçkin kaynak olması nedeniyle ün kazanmıştır (Μακρηζ, 2007, s. 278).

İşte bu nedenle Reimann şöyle der:

Müzik sanatının bu tarafının Bizanslılar arasında hem tonal sistemin gelişimi hem de nota ile ilgili olarak yadsınamaz değişikliklere uğradığı doğrudur, ancak az sayıda, güvenilir kaynaklar, müziğin tarihsel gelişimine genel bir bakış sağlamaktadır. Bizanslılar arasında teori, tüm teoremleri eski Yunan geleneğine dayandırmak özellikle önemliydi; evet, pratik zamanla eski teoriyle çatıştığında bile, her zaman yenilikleri eski teorilere bağlamanın ve onları (yine) onlardan türetmenin yollarını ve araçlarını bilir. (Reimann, 1889, s. 335)

Müzik-Bilim Tarihinde Bryennios'un Müzik Teorisi Kitabı Harmonika

Bryennios'un üç fasıldan oluşan *Harmonika* (Uppsala University Library, Gr. 52), (*Βρυεννιοζ*, 1970) isimli teori kitabının bölümleri şöyledir:

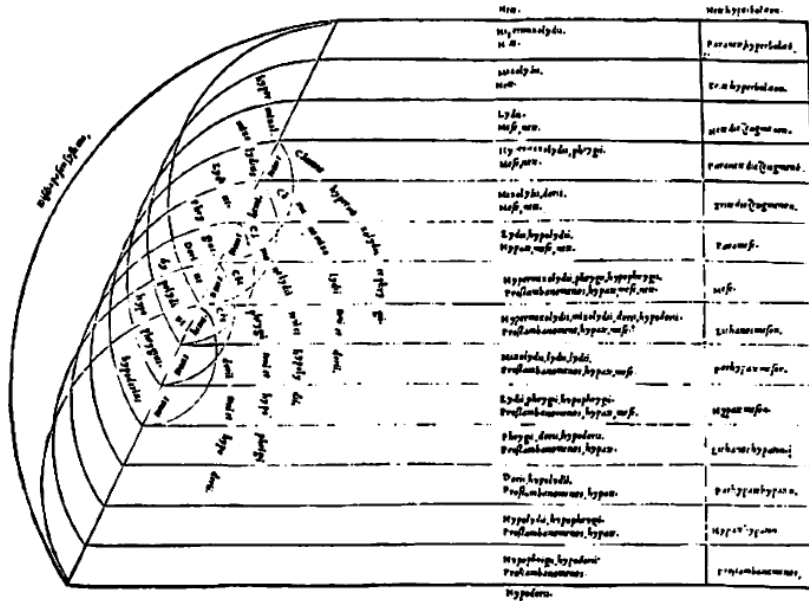
Tablo 2. *Harmonika* yazmasının fasıl ve cüzleri

I. FASIL		
Προοίμιον	1	Giriş (Proimion)
Περὶ τῶν πεντακαίδεκα χορδῶν τοῦ χαλουμένου ἀμεταβόλου συστήματος καὶ τῶν ἐν τούτῳ θεωρουμένων τετραχορδῶν	2	Değişmez nota sistemi olarak adlandırılan on beş müzikal ton ve bunların içinde gözlemlenen tetrakordlar
Περὶ τῶν δύο εἰδῶν τῆς κατὰ τόπον κινήσεως τῆς φωνῆς	3	Sesin hareketinin iki biçimi
Περὶ φυτόργου	4	Müzikal ses (Ptongos)
Περὶ διαστήματος	5	Aralık
Περὶ συστήματος	6	Ton-sistem ya da dizi (systematos)
Περὶ γένους	7	Cins (Genos)
Περὶ τόνου	8	Tonlar (Tonos)
Περὶ μεταβολῆς	9	Değişiklik (modülasyon) (metabolēs)
II. FASIL		
Περὶ τῶν πεντακαίδεκα ἐναρμονίων λόγων καὶ τῶν τὰ σύμφωνα περιεχόντων συστημάτων	1	Bir müzikal sistemde kullanılması uygun olan on beş sayısal oran ve bunların kapsadığı uyumlu diziler
Περὶ ἀντιφώνων καὶ παραφώνων καὶ συμφώνων καὶ ἑμμελῶν καὶ ἐκμελῶν διαστημάτων	2	Antifonik, parafonik, konsonant, dissonant, melodik ve melodik olmayan aralıklar
Περὶ τοῦ ὑπὸ ποιῶν χορδῶν τοῦ πεντακαίδεκαχορδου ὄργανου ἑκάστος τῶν ἐξαιρέτων τε καὶ γνωρίμων ὀκτώ τόνων περιέχεται	3	On-beş telli çalgının mükemmel (temel) ve bilinen sekiz Tono'nin (tonlar) her birinin hangi notaları içerdiği hakkında
Περὶ τοῦ πόσου διαστήματι τῆς φωνῆς ἐστὶν ἕκαστος τῶν ὀκτώ τόνων ἑκάστου ὀξύτερος ἢ βαρύτερος	4	Sekiz Tonos'un birbirinden ayrıldığı aralıkların yüksekliği ya da alçaklığı ile ilgili
Περὶ τῆς διαφορῆς προσηγορίας τῶν ἐπὶ τῶν χορδῶν τῆς ἀρχαιοτρόπου λύρας	5	Antik lirin yedi sesinin farklı adları/ünvanları
Περὶ τοῦ ἀρμονικοῦ κανόνος	6	Harmonik Kanon (monokort)
Περὶ τῆς τοῦ ἀρμονικοῦ κανόνος κατατομῆς	7	Harmonik Kanon'un bölünümü (katetomē)
Περὶ τῆς κατατομῆς τοῦ διατόνου ὀμαλοῦ γένους	8	Eşit Diyatonik cinsin bölünümü
Περὶ τῆς κατατομῆς τοῦ συντόνου διατόνου γένους	9	Yüksek Diyatonik cinsin bölünümü
Περὶ τῆς κατατομῆς τοῦ μαλακοῦ ἐντόνου γένους	10	Yumuşak Tonik cinsin bölünümü
Περὶ τῆς κατατομῆς τοῦ μαλακοῦ διατόνου γένους	11	Yumuşak Diyatonik cinsin bölünümü
Περὶ τῆς κατατομῆς τοῦ χροματικοῦ συντόνου γένους	12	Yüksek Khromatik cinsin bölünümü
Περὶ τῆς κατατομῆς τοῦ χροματικοῦ μαλακοῦ γένους	13	Yumuşak Khromatik cinsin bölünümü
Περὶ τῆς κατατομῆς τοῦ ἐναρμονίου γένους	14	Enharmonik cinsin bölünümü
Περὶ τῆς κατατομῆς τοῦ διατονιαίου γένους	15	Ditoniaion (diyatonal) cinsin bölünümü
III. FASIL		
Περὶ τῆς ἐν τῷ ὄργανῳ τάξεως καὶ κατασκευῆς τῶν προδιελημμένων ὀκτώ τόνων	1	Daha önce incelenen sekiz tonoinin (tonoslar) enstrüman üzerinde kurulum ve düzeni
Περὶ τῆς ἐν τῷ ὄργανῳ τάξεως τῶν πέντε τόνων, ὧν ὁ Ἀριστοξένος μὲνιηται	2	Aristoksenos tarafından bahsedilen beş tonoinin (tonosların) enstrüman üzerindeki yaratılışı/karakteri
Περὶ τῶν τοῦ μουσικοῦ τε καὶ ὄργανικοῦ μέλους ὀνομάτων	3	Vokal ve enstrümantal melodinin terminolojisi
Περὶ τῶν ὀκτώ τῆς μελωδίας εἰδῶν	4	Melodinin sekiz türü
Περὶ τῆς προλήψεως τε καὶ προκρούσεως τῶν τῆς μελωδίας εἰδῶν καὶ τῆς θεωρουμένης ἐν αὐτοῖς κοινωνίας τε καὶ διαφορᾶς	5	Melodi türlerinin Prolepsis ve Prokrosis'i, aralarındaki farklar ve uzlaşma noktaları
Περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλα μίξεως τῶν τῆς μελωδίας εἰδῶν	6	Melodik türlerin birbirleriyle bağdaşımı (nasıl bağdaştırıldığı)
Περὶ τοῦ δι' ἣν αἰτίαν ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων γενῶν τοῦ μέλους οἱ μέγιστοι τεσσάρων σύστημα τὰ ὀξύτερα ἐπέχουσι διαστήματα, ἐπὶ δὲ τοῦ μαλακοῦ ἐντόνου καὶ τοῦ συντόνου διατόνου οὐχ οἱ μέγιστοι, ἀλλ' οἱ μείζονες	7	Yumuşak tonik ve yüksek diyatonik olması durumunda (en yukarıdaki değil ama en ortadaki), melodik türlerde en üstteki aralığın tetrakordu tamamlamak için gerek olan üçün (üçlünün) neden en büyük oranı tarafından işgal edildiğinin açıklanması
Περὶ τῆς πυκνῆς καὶ ἀπυκνῆς συστημάτων	8	Bir Pyknōn ile olan ve Pyknōn olmadan (apyknōn) diziler/sistemler (systematōn)
Περὶ τοῦ καλουμένου συνημμένου συστήματος	9	Birleşik olarak tarif edilen skala
Περὶ μελοποιίας	10	Melodik kompozisyon (melopoiias)
Περὶ τῶν θέσεων τῶν τετραχορδῶν, δι' ὧν τὸ μέλος ὀρίζεται	11	Melodik sekvensin sınırlandırılması vasıtasıyla tetrakortların farklı pozisyonları

Bryennios'un *Harmonika*'yı ele almasındaki kişisel ve sosyal sebeplerinin yanı sıra kendisinin de eserin "Giriş/*Prooimion*" (Προοίμιον) bölümünde (Βρυεννιοζ, 1970) açıkladığı gibi, çağdaşlarının unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Antik müzik teorisi bilgisini korumak için geçmişin en ünlü modellerine dayanarak eserini yazmıştır. Hristiyan Doğu Roma'da Antik Yunan öğretilerinin pek çoğu "Hellēn" adının paganizmle ilişkili olmasından dolayı problemliydi. Ancak İtalyan Rönesansının hümanizma hareketinde pek çok kaynağın yanı sıra Bryennios'un *Harmonika*'sının önemli bir yer tuttuğunu gözlemleriz. Alexander Lingas dini müzik üzerinde bahsederken Bryennios'un eserinin kapsam ve önemini şöyle açıklamaktadır:

Aynı dönemde, 'Hellēn' teriminin bir kimlik belirteci olarak kullanılması, paganizm ile olan ilişkisi nedeniyle sorunluysa, ancak bu, Orta Çağ Hristiyan Doğu'nun bilim adamlarını ve kâtiplerini, antik müzik teorisini bir Yunan yüksek öğretim müfredatı içinde tutmaktan alıkoymamış ve söz konusu öğretiler Orta Çağ'da yalnızca yüzeysel olarak değişmiştir. Gerçekten de Yunan "uyum bilimi" (*harmonics*), yalnızca eski metinleri kopyalamakla kalmayan, aynı zamanda editöryal müdahalelerde bulunan, yorumlar sunan ve kendi sentezlerini üreten Bizans bilginleri tarafından korundu ve sonunda İtalyan Rönesansına aktarıldı. Söz konusu ürünlerin en kapsamlı örneklerinden biri ise Manuel Bryennios'un *Harmonikler* üzerine incelemesidir. (Lingas, 2019)

Kitap, 14. yüzyıldan beri çok sayıda el yazması olarak günümüze ulaşmıştır ve 15. yüzyılda kısmen Giorgio Valla⁴² tarafından ve tamamen Franchino Gaffurio adına Giovanni Francesco Burana⁴³ tarafından Latince'ye çevrilmiştir. Valla, "Tonoi" kavramını Batı rönesansında nispeten anlaşılır duruma getiren ilk hümanisttir. Valla'nın bu konuda yararlandığı kaynaklar arasında Ptolemaios, Kleonides/Cleonides ve Bryennios bulunmaktadır. Ancak Palisca'nın (1985, s. 285) görüşüne göre, Valla bu üçü arasında Bryennios'un *Harmonika*'sını temel olarak seçmiş ve sorularını bunun üzerinden cevaplandırmıştır. Ölümünden sonra yayınlanan büyük eserinin 1491 yılında tamamlamış olduğu müzikle ilgili ciltleri arasında (dördüncü cildin III. ve IV. bölümleri) Bryennios'un metninin bir çevirisini yapmış ve burada "tonos" kavramını neredeyse kelimesi kelimesine *Harmonika* metninin üzerinden inceleyerek açıklık getirmeye çalışmış ve Bryennios'un orijinal metninde yer verdiği diyagramları kendisi ele alarak tekrar yayınlamıştır.

Şekil 1. Giorgio Valla'nın Bryennios'tan Aldığı Diyagramın Yorumu, *De expetendis, De musica IV, 3*

Franchino Gaffurio'nun, Boethius'u takiben yazdığı *De Harmonia*'sını⁴⁴ tamamlaması; Bryennios, Aristeidēs Kointilianos ve Ptolemaios'un eserlerinin çevirisini değerlendirme fırsatı bulmasını takiben, sekiz yıl sürmüştür.

Pakhmerēs'in *Kuadvirium*'u Batı Rönesans çevresinde iyi bilinmekteyse de temsilcileri müzikle ilişkili olan bölümleri daha az kullanmıştır. Bununla birlikte, Oxford matematikçisi John Wallis (1616-1703), Bryennios'un orijinal metnini ayrıntılı ve tenkitli biçimde ele almış değildir. Yaklaşık iki yüzyıl sonrasına kadar bu, Ptolemaios'un *Uyum Bilimi* ve Porphyrios'un *Yorumlar* eseri ile bağlantılı olarak kalmıştır. Söz konusu Wallis çevirisinden yaklaşık 300

⁴² Giorgio Valla (Latince: Georgius Valla; Piacenza 1447–Venedik 1500) İtalyan bir akademisyen, matematikçi, filolog ve tercümandı.

⁴³ Bir filozof ve tıp doktoru olan Giovanni Francesco Burana, 1552'deki Giunta baskısından başlayarak Rönesans'ta birçok kez yeniden yayınlanan *Prior and Posterior Analytics* ve *Averroes* yorumlarının çevirileriyle tanınmaktadır. Milano'da Franchinus Gaffurius için müzik incelemeleri (Aristeidēs Kointilianos, Manouël Bryennios) tercüme etti (Colomba, 2017).

⁴⁴ *De harmonia musicorum instrumentorum opus* (1518)

Melopoeia partes	
(Bryennius)	(Valla)
lēpsis	assumptio
hypatocidēs	hypatoides
mesocidēs	mesoides
nētocidēs	netoides
mixis	mixtio
chrēsis	usus
agōgē	ductus
cutheia	rectitudo
anakamptousa	reflexus
peripherēs	ambitus
plokē	complexus
petteia	lusus
tonē	firmitudo
tropoi	modi
nomikos	nomicus
dithyrambikos	dithyrambicus
tragikos	tragicus
genai	genus
enarmonios	enharmonios
chrōmatikē	chromatica
diatonos	diatonos
systemati	systemate
nētocidēs	netoides
mesocidēs	mesoides
hypatocidēs	hypatoides
tonōs	tonus
dōrios, phrygios	Dorian, Phrygian
ethos	mos
systaltikēn	systalticen
diastaltikēn	diastalticen
hēsychastikon	hesychasticus

Figure 4.5:
Melopoeitic terminology in Bryennius and Valla

Şekil 2. Valla'nın Bryennios terminolojisinin Latinceye uyarlaması (Palisca, 1985, s. 86)

yıl sonra Goverdus Henricus Jonker'in 1970 yılında⁴⁵ bir çeviri yayınlanmıştır. Jonker'in bu çalışması, güncel araştırmalar arasında en çok atıf yapılan çalışmalardan biridir. Buna rağmen, söz konusu çalışma Aerts (1976) tarafından da incelenerek tespit edilmiş çok sayıda yazım yanlışı ve çeviri hataları içermektedir. Sonuç olarak, tarihsel müzik-bilim araştırmalarında Bryennios'un açıklamalarına defalarca başvurulsa da tarihi referansların ve alıntılarının analizi, eserin ve yazarın monografik/biyografik bir değerlendirmesinin eksikliği, bu kaynakla da giderilememiştir.

SONUÇ

Bütün bu çalışmalar ışığında Manuel Bryennios'un çok yönlü bir bilgin ve müzik teorisyeni olduğu anlaşılmaktadır. Yaşadığı dönemin Bizans'ı, entelektüel araştırmalar açısından oldukça zengin bir dönemdir. Theodōros Metokhitēs'ten edinilen bilgilere göre, Bryennios, kuadrivium ilimlerine hâkim gerçek bir bilgindir. Günümüze ulaşan müzik teorisi çalışmaları, müzik teorisi/uyum bilimi kitabı "*Harmonika*", hem Antik Yunan müzik teorisi hem de Bizans'ın 13-14. yüzyıl kilise müziği teorisi hakkında bilgiler vermektedir. Kuadrivium kapsamındaki müzik teorisi çalışmaları, "Klasik Yunan" çalışmalarının kapsamlı bir derlemesini içerir. Bryennios'un, Bizans'ta yüksek düzey eğitim gören şahıslarla öneminin anlaşıldığı; çalışmalarının İtalyan Rönesans'ında müzik teori alanında eserler veren hümanistlerce pek çok kez incelendiği ve çevirilerinin yapılarak Antik Yunan ve Orta Çağ dünyasının diğer teori kaynaklarıyla mukayesesinin yapıldığı görülmüştür. Rönesans hümanistlerinin bu mukayeseleri, Antik Yunan Klasik Müzik Teorisi'nin anlaşılması ve açıklanmasında Bryennios'tan önemli ölçüde istifade edildiğini gösterir. Tablo-2'de verilen *Harmonika* yazmasının içerdiği bölümlere göre, Bryennios'un müzik kuramına temel olan öğretisi Neo-Pythagorasçı numerolojik müzik teorisi

⁴⁵ Rijksuniversiteit te Groningen (Groningen Üniversitesi) tarafından yayınlanmıştır.

merkezindedir. Yararlandığı diğer kaynaklar arasında, Gerasa’lı Nikomakhos, Aristeides Kointilianus, Smyrna’lı Theōn Klaudios Ptolemaios ve kitabının ilk faslında bir bölüm olarak da yer verdiği Aristoksenos bulunmaktadır. Tetrakortların bölünümünün mukayesesi ile devam eden ikinci fasıl ise Neo-Pythagoras geleneği üzerine kuruludur. Üçüncü fasılda, Bizans kilise modlarını *ēkhoi* ele aldığı ve bunları Antik Yunan “*tonoi*” ve “*tropoi*” gibi sistemleriyle ilişkilendirmeye çalıştığı görülmektedir.

Bryennios, Bizans müzik teorisi geleneğinin bir kolu olan Kōnstantinoupolis merkezli “Teorik ekol” ün önemli bir temsilcisi olarak kuadrivium temelli bir anlatımı benimsemektedir. Bu da antik çağa ait müzik teorisi anlatımının Bizans müzik teorisinde 14. yüzyıla kadar korunduğu ve sürdürüldüğünü kanıtlar. Bryennios’un, bağlı bulunduğu ekol ve teori yazmasındaki bilgiler ele alınarak; kökleri Antik Yunan’a dayalı bu geleneğin önemli bir temsilcisi olduğu ve kendi döneminin kilise pratiklerini, antik teori ile birleştirmeye çalışan önemli bir müzik teorisini olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bryennios’un Harmonika yazmasının daha sonraki çalışmalarda incelenerek literatürümüze kazandırılması; Antik Yunan Müziği’nde yer alan “*tropoların-modların*” Bizans ve Osmanlı-Türk musikilerinde yer alan “*ēkhos*” ve makamlardaki gibi ezgisel yapılarla bağlantısını anlamak, *Harmonika*’nın içerdiği terimlerin Antik Yunan ve İslâm edvarları açısından mukayesesini yapmak ve müzik tarihimizi bir bütün olarak anlayabilmek açısından önemli görülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- E.Y., O.L., C.G.; Veri Toplama- E.Y., O.L., C.G.; Veri Analizi/Yorumlama- E.Y., O.L., C.G.; Yazı Taslağı- E.Y., O.L., C.G.; İçerigin Elestirel İncelemesi- E.Y., O.L., C.G.; Son Onay ve Sorumluluk- E.Y., O.L., C.G.;Malzeme ve Teknik Destek- E.Y., O.L., C.G.;Süpervizyon E.Y., O.L., C.G.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Author Contributions: Conception/Design of Study- E.Y., O.L., C.G.; Data Acquisition- E.Y., O.L., C.G.; Data Analysis/Interpretation- E.Y., O.L., C.G.; Drafting Manuscript- E.Y., O.L., C.G.; Critical Revision of Manuscript- E.Y., O.L., C.G.; Final Approval and Accountability- E.Y., O.L., C.G.; Material and Technical Support- E.Y., O.L., C.G.; Supervision- E.Y., O.L., C.G.

Yazarların ORCID ID’leri / ORCID IDs of the authors

Erdinç YALINKILIÇ 0000-0001-6425-7700

Oya LEVENDOĞLU 0000-0002-3397-6961

Cenk GÜRAY 0000-0002-9410-725X

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Abelson, P. (1906). *The Seven Liberal Arts: A Study in Medieval Culture*. New York: Teacher’s College Columbia University.
- Aerts, W. J. (1976). Review of Manoyh Bpyennioy Apmonika. The Harmonics of Manuel Bryennios, by G. H. Jonker. *Mnemosyne*, 29(4), 432–436. <http://www.jstor.org/stable/4430637> adresinden alındı
- Apostolopoulos, T. (2021). The Musical System: Elaboration and Development. M. S. Tokaç, ve C. Güray (Dü) içinde, *Anadolu ve Komşu Coğrafyalarda Makam Müziği Atlası* (M. Eleftheriou, Çev., s. 824-856). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Apostolopoulos, T. ve Skoulios, M. (2021). Bizans-Geç Bizans Dönemine Ait Müzik Teorisi Kaynakları ve Bu Kaynakların Osmanlı Dönemi Müzik Kültürü İle Etkileşimine Dair Dört Makale. M. S. Tokaç ve C. Güray (Dü) içinde, *Anadolu ve Komşu Coğrafyalarda Makam Müziği Atlası* (C. Güray, Çev., s. 807-823). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Arel, H. S. (1969). *Türk Musikisi Kimindir?* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Baker, T. (1919). *Baker’s Biographical Dictionary of Musicians*. C. Schirmer.
- Baskıcı, M. (2016). *Bizans Döneminde Anadolu: İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)* (2. Baskı b.). Ankara: Phoenix yayınları.
- Beaton, R. (1980). Modes and Roads: Factors of Change and Continuity in Greek Musical Tradition. *The Annual of the British School at Athens*, 75, 1-11.

- Benakis, L. G. (2018). Byzantine Musical Theory (Harmonics). *Wisdom*, 1(10), 98-104.
- Bryennios, M. (tarih yok). Uppsala University Library, Gr. 52. *Works of Aristoxenus, Manuel Bryennios, Aristides Quintilianus etc.* <https://manuscripta.se/ms/100054> adresinden alındı
- Burkhardt, T. (2019). *Doğu'da ve Batı'da Kutsal Sanat*. (T. Uluç, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Byden, B. (2003). Theodore Metochites' "Stoicheiosis astronomike" and the study of natural philosophy and mathematics in early palaiologan Byzantium. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Chrysochoou, S. (2014). Maximos Planoudes and the "Diagram of Ptolemy". T. G. Koliass ve K. Pitsakis (Dü) içinde, *Aureus* (s. 113-129). Atina: Institute of Historical Research.
- Colomba, C. (2017). Burana, Giovanni Francesco. *Encyclopedia of Renaissance Philosophy*. içinde doi:10.1007/978-3-319-02848-4_1119-1
- Conomos, D. (1981). *Byzantine Hymnography and Byzantine Chant*. ABD: Hellenic College Press.
- Constantinides, C. N. (1982). *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries (1204 - ca.1310)*. Nicosia, Cyprus: Zavallis Press.
- De Faveri, L. (2023, 05 05). 'Palaeologan Renaissance'. Ed. Hubert Cancik and et al. Brill Reference Online. Brill's New Pauly: <https://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly/palaeologan-renaissance-e904050> adresinden alındı
- Erevnidis, P. (2001). Aspects of the Theoretical Controversy Concerning the Byzantine Octoechos System of the Early 14th Century. *περι θρακική επιστημονική περιοδική έκδοση*, 1(3), s. 57-67.
- Gabras, M. ve Fatouros, G. (1973). Die Briefe des Michael Gabras (ca. 1290-nach 1350). Wien.
- Gezek, D. (2006). Bizans Dini Müziğinde "İstanbul Tavrı": Fener Rum Patrikhanesi İlahilerinin Melodik, Ritmik ve Modal Yönden Analizi. Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Bilimi Anabilim Dalı Müzik Bilimi Yayınlanmamış Yüksek Lisans.
- Gökdoğan, M. D. ve Demir, R. (2016). Bizans Bilim ve Felsefesine Kronolojik Bir Bakış (1300-1453 Yılları Arasında). *Dört Öge*, 10, 1-10. <https://dergipark.org.tr/en/pub/dortoge/issue/40209/478734> adresinden alındı
- Güray, C. (2017). *Bin yılın mirası : makamı var eden doğu : Edvar gelenegi*. İstanbul: Pan.
- Hannick, C. (1978). Byzantinische Musik. H. Hunger içinde, *Die Hochsprachliche Profane Literatur der Byzantiner* (Cilt 2, s. 183-218). München: Beck.
- Hansen, H., ve Gerald, Q. M. (2022). *Eski Yunanca Dilbilgisi Yoğunlaştırılmış Dersler*. (K. Akalın, Dü. ve K. Akalın, Çev.) İstanbul: ALFA.
- Kahn, C. H. (2001). *Pythagoras and the Pythagoreans: A Brief History*. Indianapolis, IN: Hackett Publishing.
- Kantemiroğlu, D. ve Tura, Y. (2001). *Kitabu 'İlmi'l-Musiki 'ala Vechi'l-Hurufat Musikiyi Harflerle Tesbit ve İcra İlminin Kitabı*. YKY.
- Lingas, A. (2019). In the Byzantine Empire. *Grove Music Online*. UK: Oxford University Press.
- Madrigal, P. M. (2017). *Birinci Yüzyıl Anadolu Kiliseleri*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi.
- Metochites, Paschos ve Simelidis. (2017). *Introduction to Astronomy*. World Scientific Publishing.
- Metochites, T. ve Polemis, I. (2017). *Poems*. Turnhout, Belgium: Brepols.
- Nicolaidis, E. (2011). *Science and Orthodoxy From the Greek Fathers to the Age of Globalization*. (S. Emanuel, Çev.) Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Norwich, J. J. (1991). *Byzantium: The Decline and Fall*. London: Penguin.
- Palisca, C. V. (1985). *Humanism in Italian Renaissance Musical Thought*. London: Yale University Press.
- Raasted, J. (1983). The Hagiopolites: A Byzantine Treatise on Musical Theory. *Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge Grec et Latin*, 45.
- Reimann, H. (1889). Zur Geschichte und Theorie der Byzantinischen Musik. (Chrysander, Spitta, ve Adler, Dü) *Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft*, 5, 322-395.
- Richter, L. (1998). Antike Überlieferungen in der Byzantinischen Musiktheorie. *Acta Musicologica*, 70(2), 133-208. <http://www.jstor.org/stable/932707> adresinden alındı
- Richter, L. (2001). *Bryennius, Manuel [Bryennios, Manouēl]*. doi:<https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.04214>
- Russell, B. (1987). *A History of Western Philosophy*. London: Unwin Paperbacks.
- Sarton, G. (1942). Music in Western Civilization by Paul Henry Láng; Music in the Middle Ages by Gustave Reese. *Isis*, 34(2), 182-186.
- Ševčenko, I. (1975). Theodore Metochites, The Chora and The Intellectual Trends of His Time, The Kariye Djami. Ševčenko içinde, *Studies in the Art of the Kariye Djami and Its Intellectual Background* (Cilt 4, s. 19-91). London: Routledge ve Kegan Paul
- Skoulios, M. (2012). Modern theory of Byzantine Chant. *NEMO-online*, 1(1), 15-34.
- Tihon, A. (2021). Astronomi. Kaldellis ve Siniosoglou içinde, *Bizans'ın Entelektüel Tarihi* (s. 190-205). İstanbul: YKY.
- Tihon, A. ve Duhoux-Tihon, A. (1987). Les Tables Astronomiques Persanes À Constantinople Dans La Première Moitié Du XIV. *Byzantion*, 57(2), 471-487. <https://www.jstor.org/stable/44171023> adresinden alındı
- Troelsgard, C. (2022). Bizans Edebiyatında Müzik Aletleri. A. Botonakis, N. Malıaras, C. Troelsgard, Botonakis ve Özkılıç (Dü) içinde, *Bizans'ın Sesi Bizans Müzik Aletleri* (s. 25-44). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Wellesz, E. (1962). *A History of Byzantine Music and Hymnography*. Oxford: Oxford University Press.
- Westphal, R. (1867). *Griechische Rhythmik und Harmonik Nebst der Geschichte der Drei Musischen Disciplinen*. Leipzig: B.G. Teubner.
- Winnington-Ingram, R. (1929, October). Ancient Greek Music: A Survey. *Music & Letters*, 10(4), 326-345.
- Yalnkılıç, E. (2022, 05 16). Anadolu Müzik Kültürüne Antik Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Üzerinden Bir Bakış: Doğu Müziği Bağlamında Bizans Kilise Müziği ve Antik Yunan Müziği ile Teorik Bağları. *Arkeoloji-Sanat-Müze*. Ankara: ODTU.

- Yalınkılıç, E. (2022). Modern Müzikolojinin Doğuşu: Guido Adler'in "Müzikolojinin Kapsamı, Yöntemi ve Amacı" (1885) Başlıklı Makalesinin Çevirisi ve Tarihi-Analitik Açıklaması. *Sahne ve Müzik*, 26-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/smead/issue/71528/1151102> adresinden alındı
- Yalınkılıç, E. ve Güray, C. (2022). «Doğu Müziği Bağlamında Bizans Kilise Müziği ve Antik Yunan Müziği ile Teorik Bağları. 12. *Uluslararası Hisarlı Ahmet Sempozyumu "Müzik ve İklim"*. Kütahya (Online).
- Yalınkılıç, E. ve Keser Varol, S. (2023). Müzik Tarihinde Klasik-Romantik İkilemi: Franz Schubert'in Do-Minör Impromptu'su (D.899 NO.1) Üzerinden Bir İnceleme. *Sahne ve Müzik*, 9(16), 55-80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/smead/issue/75> adresinden alındı
- Yıldırım, C. (2012). *Bilim Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Βρυεννιοζ, . (1970). *Μανουηλ Βρυεννιογ Αρμονικα*. (G.H.Jonker, Dü.) Groningen: Wolter-Noordhoff Publishing.
- Δημητρηζ, . (2008, 11 27). Πνευματικη ζωη στην κωνσταντινουπολη των Παλαιολογων (Intellectual life in the Palaiologan Constantino-ple). *Εγκυκλοπαιδεια Μειζονοζ Ελληνισμου, κωνσταντινουπολη*: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=10849> adresinden alındı
- Μακρηζ, . (2007). Ο Μανουηλ Βρυεννιοζ και η εκκλησιαστικη μουσικη. *Μουσικολογια*, 19, 277 - 287.

Atf Biçimi / How cite this article

Yalınkılıç, E., Levendoglu, O., Guray, C. (2023). Bizans müzik teorisini Manuel Bryennios. *Konservatoryum – Conservatorium*, 10(2), 13-26. <https://doi.org/10.26650/CONS2023-1339068>